

KS. KRZYSZTOF FILIPOWICZ

**PROCESJA UROCZYŚCOCI NAJŚWIĘTSZEGO CIAŁA
I KRWI CHRYSYTA JAKO PRZEJAW
EKLEZJALNEJ *COMMUNIO***

*Procession of The Most Holy Body and Blood of Christ
as a manifestation of ecclesial communio*

Czas średniowiecza, w myśli człowieka zachodniego chrześcijaństwa, jawi się jako próba „sprowadzania wiary i nabożeństwa dla Eucharystii” do „doktryny realnej obecności Chrystusa” pod postacią konsekrowanej Hostii¹. Była to po części odpowiedź na herezję Berengariusza z Tours czy charakterystycznego dla tego okresu pragnienia ludzi: oglądania Najświętszych Postaci, niekiedy stanowiącego rodzaj komunii duchowej. Jak zauważył V. Ryan temu silnemu pragnieniu towarzyszył lęk i niegodność człowieka². Nie dziwi zatem fakt, iż w takim klimacie religijnym pojawiło się święto Bożego Ciała, które czyniło zadość aspektowi apologetycznemu oraz wyznawaniu wiary i pobożności ludowej. Taki stan rzeczy mógł zaistnieć, gdyż święto to łączyło nie tylko obrzęd liturgiczny (Msza święta), ale również ludowy – procesję eucharystyczną³ drogami miast i wsi.

¹ Zob. V. Ryan, *Okres wielkanocny i święta Pańskie*, tłum. T. Lubowiecka, Kraków 2000, s. 85.

² Tamże, s. 86.

³ Warto zauważyć, iż bulla Urbana IV ustanawiająca to święto nie wspomina o organizowaniu procesji eucharystycznej. Takie zjawisko pojawiło się jednak dość wcześnie m.in. w Kolonii (1277), w Beuron (1286). W Kościele Powszechnym rozpowszechniło się dopiero w XIV w., natomiast w oficjalnych księgach dopiero wraz z promulgowaniem *Caeremoniale Episcoporum* (1600) oraz *Rituale Romanum*

Dlatego od Soboru Trydenckiego przypominano wiernym o należnym kulcie uwielbienia dla Najświętszego Sakramentu. Wskazywał to już tekst soborowego *Dekretu o Eucharystii*, gdzie za „pobożny i religijny zwyczaj”, odbywany co roku, „w jednym świątecznym dniu szczególnie uroczyste obchodzono święto tego wzniosłego i godnego uwielbienia sakramentu”, w którym „obnoszono Go w procesjach ze czcią i szacunkiem po ulicach i miejscach publicznych”⁴. W Tradycji Kościoła owym dniem, jak wspomniano wcześniej, stało się święto Bożego Ciała⁵, obchodzone w czwartek po Niedzieli Trójcy Świętej, której zwieńczeniem jest procesja teoforyczna⁶. Warto jednak zaznaczyć, że procesja ta, mimo iż stanowi formę wzorcową dla wszystkich procesji eucharystycznych, stanowi obrzęd fakultatywny. Niemniej, jej znaczenie docenia Kodeks Prawa Kanonicznego, stwierdzając w kan. 944, aby tam, „gdzie to możliwe, należy dla publicznego

(1614). Por. B. Nadolski, *Liturgia*, t. 2: *Liturgia i czas*, wyd. 2 uzupełnione, Poznań 2013, s. 215.

⁴ Zob. Sobór Trydencki, *Sesja 13: 1/A (Dekret o Eucharystii)*, rozdz. 5: *Kult i cześć Najświętszego Sakramentu*, DSP, t. 4/1, s. 451.

⁵ Dawna nazwa święta „Boże Ciało” zaczerpnięta została z pobożności ludowej, jednakże nie odzwierciedlała ono w pełni Misterium Chrystusa. Bowiem oprócz tego obchodu znane było święto Najdroższej Krwi (obchodzone jedynie w zgromadzeniu Męki Jezusa Chrystusa – pasjonści – oraz na terenach Hiszpanii i Portugalii). Połączenie nazw tych dwóch świąt w jedno nastąpiło przy okazji reformy Soboru Watykańskiego II. Dzięki temu nazwa uroczystości, stając się kompletną, wskazywała na całościową wizję misterium Eucharystii. Dawna terminologia – „Boże Ciało” – jest jednak nadal używana w polskiej literaturze liturgicznej najczęściej wymiennie z nazwą przyjętą w Mszałe Rzymskim dla diecezji polskich. Zob. *Boże Ciało*, w: B. Nadolski, *Leksykon liturgii*, Poznań 2006, s. 195; D. Kwiatkowski, *Teologiczne znaczenie wotywniej procesji Bożego Ciała na podstawie Dyrektorium o pobożności ludowej*, „Liturgia Sacra” 26 (2020) nr 1, s. 107–124.

⁶ Por. M. Augé, *Rok liturgiczny. To sam Chrystus, który trwa w swoim Kościele*, tłum. K. Stopa, Kraków 2013, s. 240–241; P. Rouillard, *Boże Ciało*, w: *Leksykon świat chrześcijańskich na Zachodzie*, tłum. M. Paleń, Poznań 2005, s. 102; Z. Zalewski, *Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631)*, w: *Studia z dziejów liturgii w Polsce*, red. M. Rechowicz, W. Schenk, Lublin 1973, s. 97–159; R. Pierskała, *Pozamszalny kult Chrystusa w Eucharystii w posoborowej reformie liturgicznej*, Opole 2008, s. 273–285.

świadczenia czci wobec Najświętszej Eucharystii urządzić, zwłaszcza w uroczystość Ciała i Krwi Chrystusa, procesję prowadzoną po drogach publicznych”⁷.

Procesja jako religijny ryt o znaczeniu uniwersalnym znana była we wszystkich religiach i kulturach. Rozumiano ją jako jedną z form uświęcania czasu i miejsca przy jednoczesnym znoszeniu granic obcości pomiędzy uczestnikami. Wymiar społeczny i wspólnotowy przejawiał się poprzez poczucie solidarności i braterstwa biorących w niej udział⁸. Pojmowanie procesji ze względu na jej charakter jest stosunkowo szerokie: od zejścia się na sprawowanie liturgii po znaczenie specjalne: wspomnieniowe czy funkcjonalne⁹. Niekiedy procesja jest opisywana jako zjawisko komercyjne o cechach przedstawienia teatralnego¹⁰. Jak zaznacza D. Kwiatkowski, wspólne wędrowanie ukazywało w symboliczny sposób historię ludzkości. Procesja w takiej optyce miała swój początek, określoną drogę do przebycia oraz cel do osiągnięcia¹¹. W procesji eucharystycznej mimo widocznego rysu uniwersalnego, jak zaznaczono wcześniej, istnieje aspekt personalny, gdyż jest ona zaliczana do typu procesji liturgicznej „z kimś”, akcentującej osobę¹². Dlatego słuszne wydaje się stwierdzenie, iż procesja eucharystyczna, wskazując na urzeczywistnianie się jedności

⁷ Obowiązujący Kodeks nie zajmuje się organizacją ani przebiegiem procesji eucharystycznych, zostawiając tę kwestię prawu liturgicznemu i rozporządzeniom biskupa diecezjalnego. Procesja Bożego Ciała wydaje się mieć w świetle kanonów rolę uprzywilejowaną. Zob. J. Adamczyk, *Procesje eucharystyczne w ujęciu prawa kanonicznego*, „Liturgia Sacra” 24 (2018) nr 1, s. 173–187.

⁸ Zob. E. Sakowicz, *Procesja*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 16, Lublin 2012, kol. 427–430.

⁹ Zob. *Procesja*, w: B. Nadolski, *Leksykon liturgii*, dz. cyt., s. 1221–1224.

¹⁰ Zob. M.B. Styk, *Procesja jako obrzęd liturgiczny i widowisko parateatralne*, „Roczniki Teologiczne” 47 (2000) z. 8, s. 197–198.

¹¹ Zob. D. Kwiatkowski, *O znakach liturgicznych najprościej*, Szydłówek–Toruń 2015, s. 73.

¹² Warto zauważyć, iż procesje liturgiczne można podzielić na cztery kategorie: a) „procesja ku, do”, gdzie akcent położony jest na miejsce; b) „procesja z kimś”, akcentująca osobę; c) „procesja towarzysząca”, wskazująca na niesione przedmioty; d) „procesja dla”, określająca jej cel. Por. tamże, s. 75.

Mistycznego Ciała Chrystusa, jednocześnie podkreśla, iż wierni biorący udział w tym marszu z Panem są *communio* oraz „idą tą samą drogą – drogą Boga i Jego wieczności”, partycypując w Bożej miłości, zespalającej mocniej i głębiej¹³. Takie ujęcie pozwala w procesji teoforycznej zauważyć tworzenie się owej wspólnoty – *communio*. Dlatego słuszne wydają się, aby poczynić refleksję nad fenomenem procesji podczas uroczystości Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa, gdyż właśnie ta procesja posiada najbogatszą oprawę liturgiczną, rozumianą tutaj jako forma do pewnego stopnia wzorcowa, choć podobne treści będzie zawierać każda procesja eucharystyczna czy procesja w ogóle¹⁴. Refleksja ta będzie dotyczyć aspektu *communio* jako relacji opartej na trzech płaszczyznach: wertykalnej (człowiek–Bóg), horyzontalnej (wierni między sobą) oraz eucharystycznej urzeczywistnianej w więzi Kościoła z Chrystusem¹⁵. Już sama liturgia słowa tej uroczystości wskazuje nam na ten fakt poprzez II czytanie z Roku A, jakim jest perykopa z 1 Kor 10, 16–17. Są to słowa św. Pawła, na podstawie których można stwierdzić, iż *communio* w Eucharystii to „wspólny udział w Ciele i Krwi Chrystusa, czyli dzielenie się nimi; ściśle zjednoczenie z osobą Chrystusa; wytworzona dzięki Eucharystii wspólnota”¹⁶.

¹³ Związek ten trafnie, choć poetycko wyraża K. Rahner: „Procesja jest świętym ruchem ludzi rzeczywiście ze sobą związanych (...). Jest to ruch, który niesie ze sobą, to co święte i wieczne, który ma w sobie spokój i jedność w nim uczestniczących. A idzie z nimi sam Pan dziejów i tego świętego *exodusu* z domu wygnania ku wiecznej ojczyźnie. Jest to święty pochód, który prawdziwie ma cel – przed sobą i w sobie”. K. Rahner, *Mały rok kościelny*, tłum. J. Zychowicz, Kraków 2001, s. 146–147.

¹⁴ D. Brzeziński, *Processions in Christian liturgy: origin, theology and ministry*, „Roczniki Teologiczne” 64 (2017) z. 8, s. 7–9.

¹⁵ Por. R. Karwacki, *Jedność communio Kościoła*, „Teologiczne Studia Siedleckie” 12 (2015) 12, s. 68.

¹⁶ Zob. G.T. Montague, *Katolicki komentarz do Pisma Świętego. Pierwszy list do Koryntian*, tłum. E. Litak, Poznań 2021, s. 200.

1. Rozumienie terminu *communio*

Myśli starotestamentalnej, według opinii J. Ratzingera, „nie jest znana komunია między Bogiem a człowiekiem”, zaś refleksja snuta na kanwie Nowego Testamentu „jest tą komunią w osobie i przez osobę Jezusa Chrystusa”¹⁷. Ów autor opiera swoje spostrzeżenie na hebrajskich terminach *chaburach* oraz *berith*. Za desygnat pierwszego z nich uznaje się grupę faryzeuszów lub co najmniej 10 osób zebranych na celebrowaniu Paschy. Termin ten wskazuje jednakże jedynie na horyzontalny wymiar wspólnoty podczas uczty, nie odnosząc się wcale do relacji z Bogiem. Ta bowiem zostaje wyrażona przez drugi termin – *berith* (przymierze), podkreślające, iż Bóg w swej suwerenności decyduje o tym, z kim zawiera wspólnotę¹⁸. Jest to już bliższe myśli nowotestamentalnej, która akcent kładzie na dzieło Chrystusa. Zatem źródeł *communio* należy szukać w wyborze Dwunastu – fundamencie przyszłej wspólnoty Kościoła, którzy jako pierwsi złączą się poprzez sakrament Eucharystii z Chrystusem. Ta jedność Mistrz–uczniowie zostanie później odzwierciedlona w postawie pierwszych wspólnot chrześcijańskich, których życie przedstawia fragment z Dz 2, 42: „trwali oni w nauce Apostołów i we wspólnocie, w łamaniu chleba i w modlitwach”. Zatem urzeczywistnia się tutaj już rozumienie greckie tego terminu – *koinonia* – jako „ścisły, intymny związek; obustronne współuczestnictwo i dzielenie się” oraz „wspólny udział w jakiejś rzeczy (...), wspólnotę osób”¹⁹.

Rys znaczeniowy zawarty na kartach Pisma Świętego dopełnia myśl zaczerpnięta z nauczania Soboru Watykańskiego II i jego rozumienie terminu *communio*²⁰. Można zauważyć, iż Sobór ten używa

¹⁷ Zob. J. Ratzinger, *Communio. Eucharystia – wspólnota – posłanie*, w: *Kościół. Pielgrzymująca wspólnota wiary*, red. R.O. Horn, V. Pfnür, tłum. W. Szymona, Kraków 2005, s. 66.

¹⁸ Por. tamże, s. 65–66.

¹⁹ *Wspólnota, współuczestnictwo*, w: *Leksykon biblijny*, red. F. Rienecker, G. Maier, red. wyd. pol. W. Chrostowski, Warszawa 2001, s. 869–870.

²⁰ Analiza dokumentów Soboru Watykańskiego II wskazuje, iż *communio* w wypowiedziach Ojców Soborowych pojawia się aż 111 razy. Występują również wyrazy pokrewne takie jak: *communitas* użyte 192 razy i *communicare* 3. R. Sobański,

go jako uprzywilejowanego terminu w swoich dokumentach, niejako ukazując jego głębokie wyrażenie prawdy o Kościele jako braterskiej komunii z Bogiem. Jednakże i tutaj można rozróżnić dwa znaczenia. Pierwsze z nich rysuje obraz wspólnoty czy społeczność, niemniej jednak bez charakteru eklezjologicznego. Z drugiej strony termin ten można odczytać jako urzeczywistnianie się relacji, jakie zachodzą w Kościele²¹. Zatem słuszne wydaje się rozpatrywanie rozumienia terminu *communio* jako daru Boga, który przez Misterium Paschalne Chrystusa urzeczywistnia się we wspólnocie eklezjalnej. A co za tym idzie w widoczny sposób wskazuje również na jedność Kościoła na płaszczyźnie powszechnej i partykularnej²².

Odcienie, jakie przybierało znaczenie terminu *communio*, pozwala na przyjrzenie się, jak realizuje się ono w znaku procesji, w jego trzech aspektach, podczas uroczystości Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa.

2. *Communio* poszczególnego wiernego z Chrystusem

Przez chrzest człowiek zostaje wszczepiony w Chrystusa, na dalszych etapach swojego rozwoju żywi się Jego Przenajświętszym Ciałem i Krwią, aprobując to, iż w Eucharystii otrzymuje życie wieczne i jednoczy się ze swoim Panem i Jego Mistycznym Ciałem, jakim jest Kościół²³. Jednocześnie człowiek zostaje uzdolniony do pełnienia potrójnej funkcji Chrystusa jako Króla, Kapłana i Proroka na rzecz wspólnoty eklezjalnej²⁴. Te trzy funkcje ogniskują się w diakonii,

Inspiracje dla zagadnienia rozwoju wypływające z pojęcia communio, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 8 (1975), s. 259.

²¹ Tamże, s. 259.

²² Por. A. Napiórkowski, *Bosko-ludzka wspólnota. Podstawy katolickiej eklezjologii integralnej*, Kraków 2010, s. 233; R. Sobański, *Inspiracje dla zagadnienia rozwoju wypływające z pojęcia communio*, art. cyt., s. 261.

²³ Por. *Obrzędy chrztu dzieci dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, wyd. 3, Katowice 1992, 2.

²⁴ Jak zauważa B. Nadolski w takiej optyce można rozpatrzyć termin *communio* jako złączenie dwóch słów „*cum*” i „*munus*”. Zatem rozumiane by ono było jako jednoczenie wiernych, posiadających wspólne posłannictwo. Por. B. Nadolski,

czyli dziełach miłosierdzia, martyrii rozumianej jako głoszenie wiary i apostołstwo wobec świata oraz liturgii – służbie Bożej wielbiącej Boga i uświęcającej człowieka²⁵. Procesja podkreśla owe *triplex munus*, w swoim charakterze kapłańskim i profetycznym, gdyż sama w sobie jest wypełnieniem akcji kultycznej *extra Missam* oraz świadectwem i głoszeniem wiary. Nie należy jednak zapominać o diakonii, gdyż wierni „umocnieni darem jedności i pokoju”, wracając do swego środowiska „wykorzystują te dary poprzez troskę o ubogich i potrzebujących”. Przypominają sobie wówczas, iż w Eucharystii Pan karmi wszystkich ludzi. Zatem jest to wyraz braterskiej miłości, która naśladując wzór Melchizedeka – króla i kapłana Boga Najwyższego, poprzez troskę o bliźnich „spełnia funkcję królewską, jednocześnie oddając w ten sposób kult Bogu (funkcja kapłańska)”²⁶.

Perykopy biblijne przeznaczone na czas przejścia procesji ukazują, jak wierny może zjednoczyć się z Chrystusem. Przy pierwszej stacji odczytywany jest fragment Mt 26, 17–19. 26–29 przypominający opis ustanowienia Najświętszej Ofiary²⁷. Usytuowanie jej jako pierwszej wskazuje na Eucharystię jako fundament wszelkiego zjednoczenia z Synem Bożym. Zatem Ofiara eucharystyczna staje się źródłem obecności Pana wśród wiernych i zmierza do Komunii świętej sakramentalnej i duchowej oraz zaprasza do stworzenia „zażyłej relacji przyjaźni” i otwarcia serca przed Panem²⁸. Śpiew przed Ewangelią pierwszej *statio* przypomina również o Nowym Przymierzu we Krwi Chrystusa i złożeniu przez Niego ofiary nieskalanej²⁹. Ten aspekt

Urzeczywistnianie się Kościoła w liturgii w świetle dokumentów Vaticanum II, Poznań 1981, s. 124.

²⁵ Por. T. Sinka, *Zarys liturgiki*, Kraków 2010, s. 18.

²⁶ S. Dyk, *Eucharystia oznacza i urzeczywistnia komunię życia z Bogiem i jedność Ludu Bożego, przez które Kościół jest sobą*, w: *Zeszyt homiletyczny. Program duszpasterski Kościoła w Polsce na rok 2018/2019: W mocy Bożego Ducha*, red. J. Bartoszek, R. Chromy, K. Piechaczek, Katowice 2018, s. 111.

²⁷ *Komunia Święta i kult Tajemnicy eucharystycznej poza Mszą świętą dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 2016, 100 (dalej: KKTE).

²⁸ Tamże, 56.

²⁹ Tamże, 100.

przymierza³⁰ głębiej uzmysławia wiernym rolę Jezusa w ich życiu jako *pontifex* – budowniczego mostu między Bogiem a człowiekiem, pośrednika w budowaniu relacji³¹. Urzeczywistnia się to w czytaniu przy trzecim ołtarzu, gdy wierni słyszą biblijny opis wędrówki uczniów do Emaus³². Idą oni ze Zmartwychwstałym, który nie narzuca im swojej obecności, ale jako mądry przewodnik i nauczyciel doprowadza ich do otwarcia oczu na sprawy Boże, nabierające również rysu eschatologicznego³³. Można stwierdzić, iż jest to niejako obraz procesji, gdy wierni idą za Chrystusem ukrytym w Białej Hostii. Kroczenie w obecności Boga pokazuje chęć Ludu Bożego, aby naśladować swojego Mistrza i Pana, a niekiedy nawet postawić swoje stopy w Jego ślady³⁴. Dlatego nie dziwi fakt, iż euchologia mszalna, zwracając się do Boga Ojca, przypomina jednocześnie wiernym, iż: „Chrystus, Twoje żywe Słowo, jest Drogą, która prowadzi nas do Ciebie, Prawdą, która nas wyzwala, Życiem, które napełnia nas radością”³⁵.

Z prowadzonej refleksji można wysnuć wniosek, iż to Eucharystia jest tym źródłem i fundamentem zjednoczenia poszczególnego

³⁰ Warto na Eucharystii spojrzeć w analogii do zawierania przymierza w Starym Testamencie. Wówczas na pierwszym miejscu odczytywano dokument o zobowiązaniu się kontrahentów, następnie składano ofiarę na znak przypieczętowania paktu i na koniec jako dopełnienie obrzędu spożywano ucztę. Podobny schemat zauważymy podczas Ostatniej Wieczerzy: Jezusowe słowa ustanowienia stanowią swoisty „kontrakt”, następnie uobecnia się Jego ofiara, której szczytem będzie spożycie konsekrowanych postaci przez Apostołów. Por. S. Dyk, *Eucharystia – pamiątką Nowego Przymierza*, w: *Zeszyt homiletyczny. Program duszpasterski Kościoła w Polsce na rok 2017/2018: Jesteśmy napełnieni Duchem Świętym*, red. J. Bartoszek, R. Chromy, K. Piechaczek, Katowice 2017, s. 138.

³¹ Por. A.L. Szafranski, *Teologia liturgii eucharystycznej*, Lublin 1974, s. 32.

³² KKTE 113.

³³ Nie dziwi zatem fakt, że na czele każdej procesji niesiony jest krzyż, który wyraża prawdę, iż ów pochodz staję się „obrazem chrześcijańskiej drogi życiowej: z Chrystusem przez krzyż do zwycięstwa”. Zob. R. Berger, *Procesja*, w: *Mały słownik liturgiczny*, tłum. J. Zychowicz, Poznań 1990, s. 127

³⁴ Por. B. Nadolski, *Pan idzie z nieba. Homilie na Boże Ciało*, Kraków 2004, s. 28.

³⁵ *Piąta modlitwa eucharystyczna*, w: *Mszał rzymski dla diecezji polskich*, wyd. 1, Poznań 1986, s. 335*.

wiernego z Chrystusem, a co za tym idzie z całą Trójcą. Nie dziwi zatem, jak już zostało nadmienione, że teksty biblijne procesji rozpoczynają się od opisu ustanowienia tego sakramentu miłości. Akcentuje się wówczas ten komunijny aspekt, przypominając słowa Jezusowe: „Bierzcie i jedzcie, to jest Ciało moje” oraz „Pijcie z niego wszyscy, bo to jest moja Krew Przymierza”³⁶. Jeszcze bardziej zostaje to podkreślone w modlitwie przy drugiej stacji, gdzie lud wierny prosi, aby mógł często przyjmować Komunię, jednoczyć się z Chrystusem, co pociągnie za sobą przyniesienie owocu wiary trwającego na wieki³⁷.

3. *Communio* między Kościołem a Chrystusem

Communio Kościoła z Chrystusem zawsze widziana jest jako „misterium osobowej jedności każdego człowieka z Trójcą Świętą i z innymi ludźmi”³⁸. Można powiedzieć, iż tam, gdzie ludzie gromadzą się w miłości, powstaje jedność. Ta jedność Kościoła odnosi się do wspólnoty zgromadzonej w Imię Boże przy stole uczyty eucharystycznej. Najgłębiej widać to w odczytywanym podczas procesji fragmencie Modlitwy Arcykapłańskiej (J 17, 20–26), przy ostatniej *statio*, ukazującej Eucharystię jako sakrament jedności Kościoła³⁹. Jednakże należy zauważyć, iż prawdę tę wyraża również śpiew przed Ewangelią, przywołując słowa św. Pawła o tym, iż mamy udział w jednym Ciele i Krwi Chrystusa (1 Kor 10, 16–17)⁴⁰. Można wysnuć wniosek, iż wymiar wertykalny relacji łączy się z horyzontalnym w Eucharystii. Niejako przed oczami wiernych rysując kształt krzyża, w który wpisana jest potrzeba jedności i miłości opartej na Misterium Paschalnym Chrystusa. Udział w jednych darach i spożywanie jednego chleba odnosi się do rozumienia terminu *communio* jako

³⁶ KKTE 100.

³⁷ Por. tamże, 111.

³⁸ Kongregacja Nauki Wiary, *List do Biskupów Kościoła Katolickiego o niektórych aspektach Kościoła pojętego jako komunია* „*Communio notio*” (28.05.1992), w: *W trosce o pełnię wiary. Dokumenty Kongregacji Nauki Wiary 1966–1994*, opr. Z. Zimowski, J. Królikowski, Tarnów 1995, 3.

³⁹ KKTE 119.

⁴⁰ Tamże.

„umocnienia, potwierdzenia, zachowania” oraz „wspólnoty, społeczności, zjednoczenia”⁴¹. Zawiera się ono właśnie w słowach Chrystusa: „aby wszyscy stanowili jedno, jak Ty, Ojczy, we Mnie, a Ja w Tobie, aby i oni stanowili w Nas jedno”⁴². Można to uznać za program życia chrześcijańskiego, który doskonałą jedność widzi w zjednoczeniu Trójcy Świętej i nasz udział w niej poprzez Eucharystię. Można zobaczyć ten wymiar jeszcze głębiej, gdy wspomni się na słowa Jezusa: „Kto spożywa moje Ciało i Krew moją pije, trwa we Mnie, a Ja w nim” (J 6, 56). Słowo „trwać” (gr. *menein*) można przetłumaczyć również jako „przebywać, mieszkać”, które implikuje w świadomości wiernych obraz domu czy rodziny⁴³. Zatem słuszne wydaje się widzieć Kościół jako rodzinę, ową *communio*, umacnianą w Ciele i Krwi Pana, która trwa przy swoim Mistrzu w jedności.

Powracając myślą do samego tekstu Modlitwy Arcykapłańskiej, należy nadmienić, iż głównym jej motywem jest miłość – istota jedności, która również stanowi fundament budowania *communio* Kościoła z Chrystusem. We czytany fragment ukazuje się aż trzykrotnie motyw miłości – J 17, 23. 24. 26⁴⁴. Dzięki temu wierni podczas procesji głębiej wchodzą w misję Kościoła, jaką jest stawanie się znakiem miłości dla świata pogrążonego w mrokach niewiary i oddalenia od Boga. Ta idea podkreślana jest w słowach modlitwy, wypraszającej złączenie serc w wychwalaniu Boga i dążeniu do jedności Kościoła tu na ziemi, aby z radością wierni podążali do Królestwa Niebieskiego⁴⁵.

Dochodzi w procesji również do głosu jej wymiar eschatologiczny, a co za tym idzie, obraz Kościoła ziemskiego dążącego do zjednoczenia z Kościołem tryumfującym. Już sama procesja urzeczywistnia

⁴¹ *Communio*, w: *Słownik kościelny łacińsko-polski*, A. Jougan, wyd. 5, Sandomierz 2013, s. 127.

⁴² KKTE 119.

⁴³ Por. W. Węgrzyniak, *Obecność i działanie Jezusa Chrystusa w Eucharystii*, w: *Zeszyt teologiczno-pastoralny. Program duszpasterski Kościoła w Polsce na rok 2019/2020: Wielka tajemnica wiary*, red. J. Bartoszek, R. Chromy, K. Piechaczek, Katowice 2019, s. 83.

⁴⁴ KKTE 119.

⁴⁵ Por. tamże, 123.

stan Ludu Bożego w drodze, który „świadomy, że nie ma stałego miejsca na tym świecie, wraz z Chrystusem i za Chrystusem kroczy drogami miasta ziemskiego do niebieskiego Jeruzalem”⁴⁶. Uwidacznia się tu prawda o życiu wiernych jako *viatores et peregrini*, a razem zjednoczonych jako Kościół urzeczywistniający dynamizm procesji oparty o wspólnotę wiernych zawartych w świętych obcowaniu⁴⁷. Jednocześnie w perykopach biblijnych wybrzmiewa ów aspekt, gdy słyszy się zapowiedzi Chrystusa: „Odtąd nie będę już pił z tego owocu winnego krzewu aż do owego dnia, kiedy pić go będę nowy, w królestwie Ojca mego”⁴⁸, „Ojcze, chcę, aby także ci, których Mi dałeś, byli ze Mną, gdzie Ja jestem”⁴⁹. Ukazuje się w tych słowach prawda, iż celebrowanie Eucharystii tu na ziemi jest już antycypowaniem i partycypowaniem w liturgii niebieskiej. Dlatego za F.-X. Durwellem można powtórzyć, iż: „Eucharystia jest świętem eschatologicznym i jego wigilią. Paschą ostateczną, ale także jej przygotowaniem”⁵⁰. To właśnie perykopy biblijne o Ostatniej Wieczerzy i uczniach w Emaus czytane podczas procesji uzmysławiają wiernym ten eschatologiczny wymiar. Zatem procesja jako zwieńczenie Mszy świętej podczas uroczystości Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa przyczynia się do tego, aby komunია eucharystyczna przeszła w *lex vivendi* i ukazała ruch wspólnoty ku prawdzie eschatologicznej⁵¹.

4. *Communio* pomiędzy wiernymi

Ostatni aspekt *communio*, jaki wyłania się z procesji teoforycznej, to widzialny znak wspólnoty wierzących. Jest to wymiar antropologiczny, podkreślający znaczenie procesji jako drogi przebytej

⁴⁶ Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania*, Poznań 2003, 247.

⁴⁷ B. Nadolski, *Procesja – być w drodze*, dz. cyt., s. 244.

⁴⁸ KKTE 100.

⁴⁹ Tamże, 119.

⁵⁰ F.-X. Durwell, *Eucharystia sakrament paschalny*, tłum. L. Rutowska, Warszawa 1987, s. 76.

⁵¹ Por. K. Korda, *Eschatologiczny wymiar procesji uroczystości Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 29 (2020) 4, s. 31.

razem w atmosferze wspólnej modlitwy. Wierni wówczas odkrywają, że „solidarnie zdążają do tego samego celu, zdecydowani iść drogą ziemskiego życia w wierności dojrzałemu chrześcijańskiemu zaangażowaniu wyrażonemu w czasie procesji”⁵².

Za B. Nadolskim można stwierdzić, iż przy wędrowaniu nie jest ważny cel, ale samo wędrowanie. Jest ono wówczas miejscem refleksji i wejścia w swoje wnętrze⁵³. Niemniej jednak procesja jest wspólnym wędrowaniem ludzi złączonych między sobą Przenajdroższą Krwią i Ciałem Chrystusa. Zatem wspólne wędrowanie będzie stanowiło przestrzeń, gdzie wierni wspólnie będą mogli dokonywać refleksji nad stanem swojego życia w obliczu Emmanuela – Boga z nami – niesionego przed nimi w monstrancji. Dzięki temu procesja będzie znakiem „świętego pochodu, który prawdziwie ma cel – przed sobą i w sobie”⁵⁴.

Jak zostało już zaznaczone, celem wiodącym procesji jest zdążanie w jedność ku eschatologicznej uczcie. Jednakże celowość wewnętrzna procesji zasadza się na budowaniu tej jedności poprzez Eucharystię. Dlatego można dokonać konstatacji, iż *communio* między wiernymi zaistnieje dopiero wówczas, gdy zostanie oparta na miłości Chrystusowej. Procesja zatem w czytanych perykopach przypomina trzy odcienie wspólnoty: tę, która była udziałem Mistrza i Apostołów podczas Ostatniej Wieczerzy, cud rozmnożenia chleba oraz ucztę w Emaus⁵⁵.

Pierwsza z nich ukazuje fundamenty budowania wspólnoty. W czasach Chrystusa zasiadanie przy jednym stole i picie z jednego kielicha urzeczywistniało wspólny los, wspólnotę życia⁵⁶. Po zawarciu takiej wspólnoty czytania biblijne kierują nas ku opisowi cudownego rozmnożenia chleba. Cud ów wskazuje na dobroć Boga,

⁵² Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium o pobożności ludowej*, dz. cyt., 247.

⁵³ Por. B. Nadolski, *Procesja Procesja – być w drodze*, dz. cyt., s. 246.

⁵⁴ K. Rahner, *Mały rok kościelny*, dz. cyt., s. 125.

⁵⁵ Por. KKTE 100, 107, 113.

⁵⁶ Por. S. Szymik, *Symbolika kielicha w tekstach ustanowienia Eucharystii*, w: *Biblia o Eucharystii*, red. S. Szymik, Lublin 1997, s. 196.

który troszczy się o swoich wybranych, ale posługując się rękami ludzkimi. Zatem budowanie wspólnoty w tym wypadku wskazuje na przedłużanie miłości Bożej, gdyż to Apostołowie dali chleb i potem go rozdzielali między zgłodniałe rzesze⁵⁷. Ostatni zaś odcień budowania *communio* to wędrówka uczniów ze Zmartwychwstałym do Emaus. Można w tym opisie dostrzec prawdę, iż wspólnota wówczas będzie spełniała swoje zadanie – szerzenia miłości i głoszenia Dobrej Nowiny światu – gdy zawoła do Chrystusa: „Zostań z nami, gdyż ma się ku wieczorowi i dzień się już nachylił”, zasiądzie z Panem do stołu i poczeka, aby Mistrz zostanie rozpoznany⁵⁸. Wówczas z radością wierni powrócą do swoich środowisk, aby budować *communio* z innymi, bo prawdziwie poznają Pana i wspólnie prosić będą: „Spraw to, nasz Ojcze, byśmy byli jedno”⁵⁹.

5. Pastoralna wartość form procesyjnych

Dla liturgisty truizmem jest twierdzenie, że liturgia i takie jej formy jak procesja posiadają wartość wspólnototwórczą nie tylko w teologicznym, ale ogólnoludzkim znaczeniu. Idea gromadzenia się na liturgii zakłada czynne uczestnictwo zebranych wiernych. Taka też była główna troska odnawianej liturgii, wyrażona wprost w jej najważniejszym dokumencie, Konstytucji o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium*, z uwzględnieniem duszpasterskich starań: „Matka Kościół bardzo pragnie, aby wszyscy wierni byli wdrażani do pełnego, świadomego i czynnego udziału w obrzędach liturgicznych, jakiego domaga się sama natura liturgii. (...) Dlatego duszpasterze w całej swej pastoralnej działalności powinni gorliwie dążyć do zapewnienia takiego udziału przez należyte wychowanie wiernych”⁶⁰. Pomijając niezwykle istotną sprawę, jak należy rozumieć owe pełne, świadome i czynne uczestnictwo, gdyż nie jest to tematem niniejszego artykułu,

⁵⁷ Por. KKTE 107.

⁵⁸ Por. tamże, 113.

⁵⁹ Tamże, 119.

⁶⁰ Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje – dekrety – deklaracje*, Poznań 2002, 14.

procesja jawi się tutaj jako pastoralna szansa. Dodajmy, że jest to forma znana, wypróbowana i aprobowana przez Kościół. Procesja eucharystyczna w Uroczystość Najświętszego Ciała i Krwi jest, jak wspomniano, fakultatywna. Główna troska odnawianej liturgii koncentrowała się na Misterium Paschalnym, więc w odnowionym Mszałem rzymskim dowartościowano procesję rezurekcyjną. W praktyce pastoralnej to jednak procesja Bożego Ciała jest o wiele bardziej angażująca. Ten wspólnototwórczy i dynamizujący walor nie ogranicza się tylko do procesji eucharystycznych. Znane są w także inne procesje liturgiczne czy przejawy pobożności ludowej, jak Droga krzyżowa czy Różaniec, w których „pielgrzymowanie” ludu Bożego znajduje swój wyraz i jest chętnie podejmowane przez wiernych⁶¹. Możliwość i zasadność wdrażania takich form zostają w gestii roztropnej troski duszpasterzy.

* * *

Communio widziana w znaku procesji, powstająca między wiernymi, niejako staje na przecięciu wymiaru wertrykalnego relacji człowiek–Chrystus i wymiaru horyzontalnego w jego aspekcie eklezjalnym. Decydująca wydaje się sakramentalna więź, jaka zaistniała od momentu chrztu, a potwierdzona uczestnictwem w różnych formach kultu eucharystycznego. Dlatego wspólnota może wołać do Boga: „Ty nas pokrzepiłeś przy swoim stole, spraw, aby ten Sakrament utwierdził nas w miłości i pobudził do służenia Tobie w braciach”⁶². Uczestnictwo w procesji nie jest – jeśli można tak ująć – ekskluzywną konsekwencją możliwości przyjęcia Komunii sakramentalnej. Posiada, co wynika z natury procesji, bardziej uniwersalne znaczenie i obejmuje wszystkich w niej uczestniczących. Zatem znak procesji jawi się w świecie jako przestrzeń jedności i braterskiej miłości, które swoje źródło czerpią z Ofiary ołtarza. Słuszne wydaje się widzieć w owym fenomenie

⁶¹ Zob. K. Filipowicz, *Liturgia Dni modlitw błagalnych i Dni kwartalnych jako nie do końca wykorzystana szansa pastoralna*, „Warszawskie Studia Pastoralne” 14 (2019) nr 2 (44), s. 121–141.

⁶² KKTE 151.

splatające się linie liturgii i pobożności ludowej, głębiej wprowadzające wiernych w misterium i tajemnice samej Trójcy Świętej, znaku doskonałej jedności i miłości; wiernych, którzy „czują się wtedy ludem Boga pielgrzymującym wraz ze swoim Panem i wyznającym wiarę, w Tego, który rzeczywiście stał się Bogiem wśród nas”⁶³.

Streszczenie

Odnowiony po Soborze Watykańskim II Kościół poświęca wiele uwagi eklezjalnej *communio*, co przejawia się w wielu dyscyplinach teologicznych: eklezjologii, ekumenizmie, teologii pastoralnej i liturgice. W artykule opisano procesję Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa jako przejaw eklezjalnej *communio* w trzech aspektach: *communio* indywidualnego wierzącego z Chrystusem, *communio* pomiędzy Kościołem a Chrystusem oraz *communio* pomiędzy wiernymi.

Słowa kluczowe: procesja, *communio*, Uroczystość Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa, wspólnota eklezjalna

Summary

The Church, renewed after the Second Vatican Council, devotes much attention to ecclesial *communio*. It is also manifested in many theological disciplines: ecclesiology, ecumenism, pastoral theology and liturgics. This article describes the procession of The Most Holy Body and Blood of Christ as a manifestation of ecclesial *communio* in three aspects: *communio* of an individual believer with Christ, *communio* between the Church and Christ and *communio* between the faithful.

Keywords: procession, *communio*, Feast of Corpus Christi, ecclesial community

⁶³ Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium o pobożności ludowej*, dz. cyt., 162.

Bibliografia

- Adamczyk J., *Procesje eucharystyczne w ujęciu prawa kanonicznego*, „Liturgia Sacra” 24 (2018) nr 1, s. 173–187.
- Augé M., *Rok liturgiczny. To sam Chrystus, który trwa w swoim Kościele*, tłum. K. Stopa, Kraków 2013.
- Berger R., *Procesja*, w: *Mały słownik liturgiczny*, tłum. J. Zychowicz, Poznań 1990, s. 127.
- Brzeziński D., *Processions in Christian liturgy: origin, theology and ministry*, „Roczniki Teologiczne” 64 (2017) z. 8, s. 5–19.
- Communio*, w: *Słownik kościelny łacińsko-polski*, A. Jougan, wyd. 5, Sandomierz 2013, s. 127.
- Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst łaciński, polski*, t. 4/1, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2007.
- Durwell F.-X., *Eucharystia sakrament paschalny*, tłum. L. Rutowska, Warszawa 1987.
- Dyk S., *Eucharystia – pamiątką Nowego Przymierza*, w: *Zeszyt homiletyczny. Program duszpasterski Kościoła w Polsce na rok 2017/2018: Jesteśmy wypełnieni Duchem Świętym*, red. J. Bartoszek, R. Chromy, K. Piechaczek, Katowice 2017, s. 137–139.
- Dyk S., *Eucharystia oznacza i urzeczywistnia komunię życia z Bogiem i jedność Ludu Bożego, przez które Kościół jest sobą*, w: *Zeszyt homiletyczny. Program duszpasterski Kościoła w Polsce na rok 2018/2019: W mocy Bożego Ducha*, red. J. Bartoszek, R. Chromy, K. Piechaczek, Katowice 2018, s. 110–111.
- Filipowicz K., *Liturgia Dni modlitw błagalnych i Dni kwartalnych jako nie do końca wykorzystana szansa pastoralna*, „Warszawskie Studia Pastoralne” 14 (2019) nr 2 (44), s. 121–141.
- Karwacki R., *Jedność communio Kościoła*, „Teologiczne Studia Siedleckie” 12 (2015) 12, s. 67–82.
- Komunia Święta i kult Tajemnicy eucharystycznej poza Mszą świętą dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 2016.
- Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania*, Poznań 2003.
- Kongregacja Nauki Wiary, *List do Biskupów Kościoła Katolickiego o niektórych aspektach Kościoła pojętego jako komunია „Communio notio” (28.05.1992)*, w: *W trosce o pełnię wiary. Dokumenty Kongregacji Nauki Wiary 1966–1994*, opr. Z. Zimowski, J. Królikowski, Tarnów 1995, s. 390–401.
- Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje – dekrety – deklaracje*, Poznań 2002, s. 48–78.
- Korda K., *Eschatologiczny wymiar procesji uroczystości Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 29 (2020) 4, s. 23–32.
- Kwiatkowski D., *O znakach liturgicznych najprościej, Szydłówek–Toruń 2015*.

- Kwiatkowski D., *Teologiczne znaczenie wotywnnej procesji Bożego Ciała na podstawie Dyrektorium o pobożności ludowej*, „Liturgia Sacra” 26 (2020) nr 1, s. 107–124.
- Montague G.T., *Katolicki komentarz do Pisma Świętego. Pierwszy list do Koryntian*, tłum. E. Litak, Poznań 2021.
- Nadolski B., *Leksykon liturgii*, Poznań 2006.
- Nadolski B., *Liturgika*, t. 2: *Liturgia i czas*, wyd. 2 uzupełnione, Poznań 2013.
- Nadolski B., *Pan idź z nieba. Homilie na Boże Ciał*, Kraków 2004.
- Nadolski B., *Procesja – być w drodze*, w: *Leksykon symboli liturgicznych*, Kraków 2012, s. 244–247.
- Nadolski B., *Urzeczywistnianie się Kościoła w liturgii w świetle dokumentów Vaticanum II*, Poznań 1981.
- Napiórkowski A., *Bosko-ludzka wspólnota. Podstawy katolickiej eklezjologii integralnej*, Kraków 2010.
- Obrzędy chrztu dzieci dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, wyd. 3, Katowice 1992.
- Pierskała R., *Pozamszalny kult Chrystusa w Eucharystii w posoborowej reformie liturgicznej*, Opole 2008.
- Rahner K., *Mały rok kościelny*, tłum. J. Zychowicz, Kraków 2001.
- Ratzinger J., *Communio. Eucharystia – wspólnota – postanie*, w: *Kościół. Pielgrzymująca wspólnota wiary*, red. R.O. Horn, V. Pfnür, tłum. W. Szymona, Kraków 2005, s. 53–79.
- Rouillard P., *Boże Ciało*, w: *Leksykon świat chrześcijańskich na Zachodzie*, tłum. M. Paleń, Poznań 2005.
- Ryan V., *Okres wielkanocny i święta Pańskie*, tłum. T. Lubowiecka, Kraków 2000.
- Sinka T., *Zarys liturgiki*, Kraków 2010.
- Sobański R., *Inspiracje dla zagadnienia rozwoju wypływające z pojęcia communio*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 8 (1975), s. 259–269.
- Styk M.B., *Procesja jako obrzęd liturgiczny i widowisko parateatralne*, „Roczniki Teologiczne” 47 (2000) z. 8, s. 187–198.
- Szafrąński A.L., *Teologia liturgii eucharystycznej*, Lublin 1974.
- Szymik S., *Symbolika kielicha w tekstach ustanowienia Eucharystii*, w: *Biblia o Eucharystii*, red. S. Szymik, Lublin 1997, s. 181–198.
- Węgrzyniak W., *Obecność i działanie Jezusa Chrystusa w Eucharystii*, w: *Zeszyt teologiczno-pastoralny. Program duszpasterski Kościoła w Polsce na rok 2019/2020: Wielka tajemnica wiary*, red. J. Bartoszek, R. Chromy, K. Piechaczek, Katowice 2019, s. 77–86.
- Wspólnota, współuczestnictwo*, w: *Leksykon biblijny*, red. F. Rienecker, G. Maier, red. wyd. pol. W. Chrostowski, Warszawa 2001, s. 869–870.

Zalewski Z., *Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631)*, w: *Studia z dziejów liturgii w Polsce*, red. M. Rechowicz, W. Schenk, Lublin 1973, s. 97–159.

Biogram

Ks. Krzysztof Filipowicz – prezbiter diecezji warszawsko-praskiej (1997); licencjat z teologii pastoralnej (PWTW, obecnie AKW) 1998; doktorat z teologii – specjalizacja liturgika (UKSW) 2005; adiunkt Katedry Teologii Liturgii Wydziału Teologicznego UKSW; od 2021 roku proboszcz Parafii Miłosierdzia Bożego w Otwocku; kierunki badawcze: mistagogii, gatunkach liturgicznych i wymiarze pastoralnym liturgii . E-mail: k. filipowicz@uksw.edu.pl